

*Postawy humanistów
wobec problemów i wyzwań
współczesności*

Materiały z konferencji naukowych

Redakcja naukowa

Ryszard Ulicki, Piotr Wensierski, Mykoła Zymomrya

Koszalin 2009

Rozwijanie dialogu międzykulturowego w kontekście szkolnictwa w Polsce: kształtowanie tożsamości kulturowej

We współczesnym świecie, w którym – w wyniku zarówno uwarunkowań historycznych, jak i postępującego ciągle procesu globalizacji i integracji – dochodzi do nieustannych interakcji pomiędzy przedstawicielami różnych kultur, koniecznością staje się takie kształtowanie postaw, w których tolerancja, zrozumienie, akceptacja różnic są wartościami koniecznymi. Ważne jest to, aby możliwa była pokojowa koegzystencja. Zadanie to niewątpliwie w znacznej mierze spoczywa na systemie edukacji, którego istotą jest, cytując myśl Jerzego Nikitorowicza, ustawiczne wzbogacanie człowieka, jego wrażliwości i otwartości na wartości, nadawanie im sensu i siły w procesie kreowania wspólnot budujących pokój i demokratyzację życia wobec zróżnicowanych odmian ludzkiego istnienia¹. Jedną z dróg, dzięki której możliwa jest realizacja tego przesłania jest zainicjowanie i rozwijanie dialogu międzykulturowego. Aby jednak dialog ten mógł nie tylko zaistnieć, ale i przynosić pożądane efekty, trzeba włożyć wiele wysiłku w przygotowanie jego uczestników, czyli zbudować należy fundament, na którym dialog ten będzie prowadzony. Skła-

---

¹ Zob.: J. Nikitorowicz, *Wyzwania i dylematy edukacyjne społeczeństwa wielokulturowego*, (w:) *Edukacja jutra. X Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, Wrocław 2004, s. 113; por.: K. Denek, *O nowy kształt edukacji*, Toruń 1998, s. 43.

da się na to m.in. kształtowanie tożsamości kulturowej, czyli świadomości swojej przynależności do danej grupy i odrębności od innych. Ważne jest bowiem, by wiedzieć, kim się jest, umieć wyróżnić cechy identyfikacyjne narodu ojczystego i je zaakceptować, słowem: poznać i zrozumieć swoją kulturę. Brak poczucia zakorzenienia i brak umiejętności określenia tej odrębności utrudnia kształtowanie postawy otwartej, kiedy każda odmiennosc wydaje się zagrożeniem. Nie znając granicy i obszaru swojej tożsamości, najbezpieczniej jest unikać każdego, kto mógłby zachwiać równowagę w tym dążącym do globalizacji świecie. Tylko znajomość siebie daje nam podstawy do rozmawiania o sobie i o innych w kontekście różnic i podobieństw kulturowych. Dopiero mając własną tożsamość, znając swoje korzenie, bez strachu podchodzić będziemy do innych kultur, poznając je i otwierając się na ich wzorce i wartości. Nowe rozumienie edukacji, funkcje i cele znajdują swoje odbicie na gruncie swoistego zainteresowania wśród uczestników dialogu docelowego innymi kulturami, tzn. uświadomienia, jak wielkie jest bogactwo kultur, akcentując przy tym różnice i przedstawiając je jako możliwość wzbogacania przez poznanie realiów. Nośnikiem tej wiedzy niewątpliwie jest szkoła, która poprzez wypracowanie odpowiednich standardów nauczania umożliwia z jednej strony przechowywanie i ugruntowywanie cech etnicznych, a jednocześnie kształtuje postawy otwartości, tolerancji, współpracy i współdziałania z innymi kulturami. Wiadomo, że jednym z zadań współczesnej edukacji jest realizowanie treści prowadzących do gruntownego poznania własnej kultury z jej wartościami i specyfiką, przy jednoczesnym poznawaniu kultur np. narodów-sąsiadów, ich wspieraniem oraz współdziałaniem. W tym sensie „pomarańczowa rewolucja” w 2004 roku spowodowała obiektywnie postrzeganie Ukrainy na całym świecie, a w Polsce stała się przyczynkiem do głębokiej zmiany poglądów w szerokim zakresie.

Reasumując, w myśl zasady, że boimy się tego, co nieznanne, pierwszą i podstawową rzeczą, jaką należy uczynić na rzecz rozwoju dialogu, to stworzyć warunki do otwierania się kultur, wchodzenia we wzajemne interakcje, poznawania odmienności i ich wychodzenie z nieznanego. Jest potrzeba przywiązywania wielkiego znaczenia do wydarzeń oraz faktów, które świadczą o interdyscyplinarnym charakterze tego procesu. Uzasadnieniem dla wyrażenia pochlebnej opinii mogą być między innymi sukcesy liceum

ogólnokształcącego z białoruskim językiem nauczania w Białymstoku, gdzie jakość kształcenia jest nie tylko ujęciem pedagogicznym, lecz i szczególnie instytucją ze względu na kultywowanie wartości, wielowiekowe tradycje narodu białoruskiego. Pozytywne cechy dialogu międzykulturowego to walory praktyczne współdziałania uczestników procesu kształcenia i społeczeństwa polskiego.

Mniejszości narodowe oraz grupy etniczne często z wielką ostrożnością podchodzą do wszelkich prób zmierzających do poznania innych kultur i towarzyszących temu interakcji z obawy przed utratą własnej tożsamości (Karaimowie, Kaszubi, Łemkowie, Ślązacy). W przedstawionym rozumieniu istotną funkcję pełni proces systematycznego gromadzenia informacji o charakterze opisowym w celu porównywania aktualnych osiągnięć z oczekiwanymi. Aby zbudować fundament dialogu, należy podejmować działania na wielu płaszczyznach, a niewątpliwie jedną z najważniejszych jest edukacja. Na tym tle rysuje się problem pomiędzy, z jednej strony przesłaniem szkoły, którym jest kształtowanie poczucia identyfikacji z państwem wieloetnicznym, a z drugiej właśnie obawa o utratę tożsamości grupy narodowościowej czy etnicznej. Przykładem działań zmniejszających napięcia jest stwarzanie warunków przez państwo wielonarodowościowe dla mniejszości, w tym prawo do tworzenia własnego szkolnictwa z nauczaniem w języku ojczystym. Określenie stanu, kondycji, warunków rozwoju szkolnictwa mniejszości narodowych, to po części odpowiedź na pytanie o jego wpływ na możliwość porozumienia się międzykulturowego, gdyż rozwój szkolnictwa wpływa niewątpliwie na intensyfikację dialogu, jak i jest zarazem jego efektem. Za przykład dobrych rozwiązań służy szkolnictwo mniejszości ukraińskiej w Polsce². Z uwagi na interesujący nas aspekt, zasadne wydaje się odwołanie się do roku 1990. Wtedy nastąpiły przemiany ustrojowe, w wyniku których problematyka ta na nowo odżyła i znalazła należne sobie miejsce w systemie oświaty. W okresie po roku 1990 dokonano wielu zmian legislacyjnych, które unoz-

---

² Zob. J. Hryckowian, M. Tałapkanycz, *Szkolnictwo ukraińskie na Pomorzu Zachodnim – czynnik zachowania tożsamości narodowej*, (w:) R. Drozd, R. Skeczkowski, M. Zymomrya (red.), *Ukraina – Polska. Kultura. Wartości. Zmagania duchowe*, Koszalin 1999, s. 223–229; M. Zymomrya, W. Usik, I. Zymomrya, *Inspiracje wielokulturowe*, (w:) M. Zymomrya, W. Usik, I. Zymomrya, *Wymiary zmagania duchowych*, Koszalin 2006, s. 61–68.

liwiły mniejszościom narodowym i grupom etnicznym tworzenie placówek edukacyjnych kształcących w języku ojczystym.

Do roku 1992 szkolnictwo mniejszości narodowych zorganizowane było w oparciu o Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej nr 67 z dnia 21 grudnia 1988 roku. W 1992 r. opublikowano nowy akt prawny regulujący odnośną kwestię – Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych³. Rozporządzenie to obowiązywało do 2002 roku włącznie i przyczyniło się do dynamicznego rozwoju szkolnictwa mniejszości ukraińskiej.

Od 1 stycznia 2003 roku w nauczaniu języków ojczystych mniejszości narodowych obowiązuje już inny akt prawny, a mianowicie Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 3 grudnia 2002 roku w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej uczniów należących do mniejszości narodowych i grup etnicznych. Zgodnie z nim, język ojczysty może być nauczany we wszystkich typach szkół (przedszkolach, szkołach podstawowych, liceach ogólnokształcących, itd.) oraz w międzyszkolnych zespołach grupujących uczniów. Organizacja danego typu kształcenia – czy raczej formy kształcenia – zależna jest od lokalnych warunków i może odbywać się w szkołach z ojczystym językiem nauczania, szkołach dwujęzycznych, szkołach z dodatkową nauką języka ojczystego.

Przez szkołę z ojczystym językiem nauczania rozumie się szkołę (lub zespół międzyszkolny) prowadzącą nauczanie w języku danej mniejszości, z wyjątkiem nauczania języka i literatury polskiej oraz historii. W szkole dwujęzycznej nauczanie prowadzone jest w dwóch równorzędnych językach, którymi w tym przypadku są: język polski i język ukraiński. Natomiast przez szkołę z dodatkową nauką języka ojczystego rozumie się szkołę prowadzącą nauczanie wszystkich przedmiotów w języku polskim, z wyjątkiem przedmiotu dodatkowego, którym jest język ojczysty danej mniejszości⁴. Wprowa-

³ DzU z 1992, nr 34, poz. 150.

⁴ Szkolnictwo dla mniejszości narodowych i grup etnicznych w roku szkolnym 2004/2005, Zespół ds. Analiz i Prognozowania Kadr Oświaty, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, www.codn.edu.pl

dzenie możliwości tworzenia międzyklasowych czy międzyoddziałowych grup nauczania języka ojczystego dla społeczności ukraińskiej stało się zapisem niezwykle istotnym ze względu na fakt dużego rozproszenia członków tej grupy narodowościowej od Szczecina do Przemyśla. W odniesieniu do stanu wcześniejszego utrzymano formę dobrowolności przy zgłaszaniu dziecka na naukę języka ojczystego. Język ojczysty zaliczono do przedmiotów obowiązkowych „ze wszystkimi konsekwencjami wynikającymi z regulaminu oceniania, klasyfikowania i promowania”. Te ostatnie zapisy podniosły znacznie rangę nauczanego przedmiotu oraz stworzyły szansę na rzeczywiste podniesienie jakości nauczania języków mniejszościowych w Polsce⁵.

Niezwykle istotnym uzupełnieniem powyższych regulacji stała się Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym⁶. W Deklaracji interpretacyjnej, stanowiącej załącznik do Konwencji ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych, Rzeczpospolita Polska oświadczyła, że pod powyższym pojęciem rozumie mniejszości narodowe zamieszkałe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, których członkowie są obywatelami polskimi. Sytuacja ta zmieniła się dopiero z dniem wejścia w życie powyższej ustawy, której artykuł 2.1. stanowi, iż mniejszością narodową jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki: jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej; w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją; dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji; ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę; jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat; utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie. Za mniejszości narodowe uznaje się następujące mniejszości: białoruską, czeską, litewską, niemiecką, ormiańską, rosyjską, słowacką, ukraińską, żydowską, a za grupy etniczne – karaimską, łemkowską, romską, tatarską. W myśl Ustawy o systemie oświaty szkoły i placówki publiczne umożliwiają

⁵ M. Zymomrya, *Pojęcie „małej ojczyzny” w kontekście sąsiedztwa polsko-ukraińskiego*, (w:) H. Parfinowicz (red.), *Białystok miasto przyjazne. Mniejszości narodowe i wyznacznio- we w dziejach ziemi podlaskiej*, Białystok 2004, s. 137.

⁶ DzU z dnia 31 stycznia 2005 r.

uczniom podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej, a w szczególności nauki języka oraz własnej historii i kultury. Regulacje te umożliwiły stworzenie nie tylko szkół dla uczniów mniejszości narodowych, ale mówić możemy o powstaniu swobodnego systemu szkolnictwa, szczególnie w odniesieniu do mniejszości ukraińskiej i białoruskiej. Wymienione zmiany z jednej strony spowodowane były wzmożonym zainteresowaniem kształceniem dzieci i młodzieży należącej do mniejszości, a zarazem wywoływały dalszy wzrost tego zainteresowania. W omawianym przedziale czasowym dynamika rozwoju szkolnictwa mniejszości ukraińskiej, biorąc jako wyznacznik liczbę szkół i uczniów, kształtowała się następująco: 1990/1991 – 45/1400; 1999/2000 – 104/2600; 2004/2005 – 156/2800⁷.

Odnosząc się do powyższych zestawień, nadmienić należy, iż większość szkół ukraińskich funkcjonuje w chwili obecnej jako zespół: szkoła podstawowa, gimnazjum, liceum. Wymienimy tu dla przykładu: Zespół Szkół Ogólnokształcących w Białym Borze – szkoła podstawowa, gimnazjum, Liceum im. Tarasa Szewczenki; Zespół Szkół Ogólnokształcących w Legnicy – gimnazjum, liceum; Zespół Szkół Ogólnokształcących w Górowie Haweckim – gimnazjum, liceum; Zespół Szkół Ogólnokształcących w Przemyślu – szkoła podstawowa, gimnazjum, Liceum im. Markiana Szaszkiewicza; Zespół Szkół Ogólnokształcących w Bartoszycach – szkoła podstawowa, gimnazjum. Funkcjonują również ukraińskie klasy w Szkole Podstawowej w Baniach Mazurskich i ukraińskie klasy w gimnazjum w Bielsku Podlaskim.

Fakt rozproszenia członków mniejszości ukraińskiej w Polsce determinuje również duży zasięg terytorialny, jaki obejmuje to szkolnictwo. W roku 2004/2005 szkoły (na poziomie szkół podstawowych) mniejszości ukraińskiej rozmieszczone były w 9 województwach: warmińsko-mazurskie (39), podkarpackie (12), pomorskie (9), zachodniopomorskie (9), małopolskie (7), dolnośląskie (5), podlaskie (4), lubuskie (3)⁸.

⁷ Por. Raport Zespołu ds. Analiz i Prognozowania Kadr Oświaty, Szkolnictwo dla mniejszości narodowych i grup etnicznych w roku szkolnym 2004/2005 – Dynamika przemian, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2005, s. 6–7; zob.: S. Swydzik *Ukraińskie szkolnictwo w Polsce w 1990–2001*, (w:) *Materiały V Konferencji MAU. Historia. Czasy* 3, Czerniwec 2005, s. 355–360.

⁸ Por. Zespół ds. Analiz i Prognozowania Kadr Oświaty, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, 00-478 Warszawa, Al. Ujazdowskie 28, tel. (+048 022) 621 30 31 5 w. 40), fax (+048 022) 621 48 00; proga@codn.edu.pl, www.codn.edu.pl, s. 15–23.

Z danych statystycznych wynika, iż od 2004 roku zarówno liczba szkół, jak i uczniów utrzymuje się na stałym poziomie. Niewątpliwie zauważalne miejsce szkolnictwa mniejszości ukraińskiej w środowisku społecznym przełożyło się m.in. na wzrastający autorytet tej mniejszości, jej znaczenie w życiu społeczno-politycznym Polski. Dostrzega się przełamywanie barier i stereotypów, jakie żywiły do siebie społeczeństwa Polaków i Ukraińców. Jest rzeczą zrozumiałą, że pozostało jeszcze wiele zadawnionych, nierozwiązanych problemów, jednak niewątpliwie tak dynamiczny wzrost liczby szkół i uczniów to wynik, a zarazem i skutek postępującego dialogu międzykulturowego.

Szkoła poprzez wdrażanie odpowiednio opracowanych programów nauczania jest najważniejszym elementem kulturotwórczym każdego narodu w sensie jego tożsamości, a zarazem jednym z głównych czynników dialogu międzykulturowego poprzez propagowanie wartości uniwersalnych. Wśród nich tolerancja zajmuje czołowe miejsce. W taki sposób działania edukacyjne są ukierunkowane na uświadomienie roli własnej kultury w dziedzictwie ogólnoludzkim; umiejętność rozumienia zasady od rodzinnego do obcego, od bliskiego do dalekiego, która nie przewiduje szukania różnic między własnym a obcym, ale uczy szacunku dla dziedzictwa kulturowego różnych narodów⁹.

Przy konstrukcji zadań dotyczących komunikacji wielokulturowej, obejmującej cały system edukacyjny, przede wszystkim bierze się pod uwagę specyfikę otoczenia zarówno na płaszczyźnie intelektualnej, jak i emocjonalnej. W rezultacie każdy uczeń pochodzenia ukraińskiego, który poprzez kurs przedmiotu np. języka ukraińskiego, historii Ukrainy, geografii Ukrainy itp. ma wzbogacić swoją wiedzę na temat kraju swych przodków, kształci się również w sposobie mówienia o uniwersalnych wartościach umysłowych

⁹ Zob. M. Zymomrya, A. Krezolek, H. Jurosz, *Wartości uniwersalne w realizacji programu nauczania języków mniejszości narodowych w Polsce*, (w:) K. Denek, W. Starosziak, K. Zatoń (red.), *Edukacja jutra*, t. 1. Wrocław 2006, s. 133–139; M. Zymomrya, O. Jurosz, *Język ojczysty jako czynnik wychowania osobowości w kontekście „Wielkiej dydaktyki”* / *J. A. Komenskigo*, (w:) A. Stachura, T. M. Zimny (red.), *W poszukiwaniu nowej jakości edukacji jutra*, Szczecin 2005, s. 153–156; W. S. Burger, *Problem mniejszości narodowych w Polsce w XX wieku*, (w:) M. Giedrojc, J. Mieczkowski (red.) *Pomerania ethnica*, Szczecin 1999, s. 11–15; P. Tyma, *Ukraińcy w Polsce – w stronę współpracy*, (w:) *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989)*, tom 1, pod red. R. Drozda, Słupsk–Warszawa 2000, s. 230–237; H. Chałupczak, T. Browarek, *Ukraińcy*, (w:) H. Chałupczak, T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995*, Lublin 1998, s. 55–94.

i moralnych. Ma to służyć rozbudzaniu w młodzieży postaw patriotycznych przy jednoczesnym zachowaniu poszanowania prawa i państwowości narodu polskiego. Efektem nauczania powinno być kształtowanie u uczniów poczucia własnej wartości, tolerancji oraz zrozumienia dla innych kultur i innych systemów hierarchii wartości (rodzina, ojczyzna, wiara, wolność, godność, tolerancja, bohaterstwo, miłość)¹⁰. Szkoła musi również jak najszerzej wychodzić w swoich działaniach na zewnątrz swojego środowiska, przyczyniając się do poznania i przenikania się współlistniejących na danym terenie kultur¹¹.

Edukacja ułatwia przedstawicielom mniejszości narodowych w Polsce postrzeganie rzeczywistości jako zespołu wartości uniwersalnych – zmierzających do ukształtowania postawy, która wyrażałaby się w poczuciu związku z dwoma krajami. Każda placówka edukacyjna obok zadań edukacyjnych spełnia również rolę ośrodka kulturalnego szerzącego znajomość kultury mniejszości narodowych. To otwiera perspektywy nowego podejścia w procesie budowania społeczeństwa obywatelskiego w Europie¹², gdyż w XXI wieku rozwijanie dialogu międzykulturowego powołane jest do wzbogacenia tożsamości kulturowej na zasadach Unii Europejskiej.

---

¹⁰ M. Zymomrya, A. Krężolek, H. Jurosz, *Wartości uniwersalne w realizacji programu nauczania języków mniejszości narodowych w Polsce*, (w:) K. Denek, W. Starosciak, K. Zatoń (red.), *Edukacja jutra*, t. I. Wrocław 2006, s. 137; zob.: M. Zymomrya, *Szkolnictwo ukraińskie w środowisku wielokulturowym*, (w:) K. Denek, T. M. Zimny (red.), *Edukacja jutra. VII Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, Częstochowa 2001, s. 374–379; A. Krajewska, *Jakość kształcenia uniwersyteckiego – ujęcie pedagogiczne*, Białystok 2004, s. 125–126, W. Wróblewska, *Dynamika aspiracji edukacyjnych studentów w obliczu zmian*, Białystok 2004, s. 22–23.

¹¹ Zob. A. Karpińska, *Problemy teorii i praktyki kształcenia w dialogu i perspektywie*, (w:) A. Karpińska (red.), *Teoria i praktyka kształcenia w dialogu i perspektywie*, Białystok 2003, s. 10.

¹² Zob.: P. Wensierski, *Perspektywy nowego podejścia w procesie budowania społeczeństwa obywatelskiego w Europie*, (w:) *Ukraina – Polska. Studia i materiały z międzynarodowej konferencji naukowej na temat „Ukraina – Polska: nowe wyzwanie epoki”*, redakcja naukowa: P. Wensierski, M. Zymomrya, Koszalin–Gdańsk–Drohobycz–Kirowohrad 2006, s. 106–114.